

בין סלוצק לבוסטון: ההגירה לאמריקה בעיניו של אפרים ליסיצקי

בשלהי המאה הי"ט חיו ב"תחום המושב" שבפאתיה המערביים של האימפריה הרוסית בין ארבעה לחמישה מיליוני יהודים, אוכלוסיה אדירת־ממדים שחיה ברובה חיי־דחק בעירויות־שדה - הלא הן ה"שטעטלעך" - ששימשו מרכזי מסחר מקומיים קטנים. יישוב יהודי זה היה נתון ללחצים גוברים שעיקרם התעמרות כלכלית מצד השלטונות שבאה שלובה עם אנטישמיות ארסית;

זו מצאה את ביטויה המפורסם ביותר בגל הפרעות ב־1881, ה"סופות בנגב". מכאן ואילך החל עולם העיירה היהודי לשקוע, והעיניים החלו לתור אחר מקום טוב יותר ליהודים. בודדים פנו לארץ ישראל, בתנועה שתכונה לימים "העלייה הראשונה"; אך ההמונים פנו מערבה - אל המרכזים העירוניים הצומחים של מרכז אירופה, והלאה משם אל מעבר לאוקיינוס, אל האולד־ענע מדינה; הלא היא ארצות הברית של אמריקה.

הזרם, המכונה לעתים "ההגירה הגדולה", אכן היה אדיר: עד 1924, עת החלו האמריקנים להגביל את ההגירה, היגרו לארצות הברית יותר משני מיליון וחצי (!) יהודים ממזרח אירופה. החיים היהודיים עדיין שקמו בוורשה ובווילנה, בבודפשט ובווינה, אבל המספרים דיברו אמריקה: ב־1914 חיו בניו־יורק, שער ההגירה העיקרי, כמעט מיליון וחצי יהודים - כמעט פי ארבעה מאשר בוורשה. התסיסה היהודית הגיעה גם לכאן, בדמות תרבות יידיש שהתפתחה במהירות, ובה שלל עיתונים, תיאטראות וספרות גבוהה וקלה, ובדמות רחש פוליטי, שהניף על פי רוב את דגלי הפועלים; אך היתה זו בעיקרה יהדות עממית־מסורתית, הרחוקה מן האידיאליים של למדנות ודבקות שרווחו במזרח אירופה מכוח הישיבות מחד גיסא והחצרות החסידיות מאידך גיסא - שכולן נשארו הרחק מאחור. היהודים שהגיעו לאמריקה היו כמעט כולם מדלת העם, כלכלית ותרבותית: יהודים שבאו מן העיירה לחפש אחר הזדמנות לפתוח בחיים חדשים - ובדרך כלל, כדרכם של המהגרים זה־המקורב־באו שכונו "רוקים"; החלו אותם ככוח אדם זול ב"סדנאות היזע" הידועות לשמצה.

בספרו האוטוביוגרפי **אלה תולדות אדם** מעניק אפרים א' ליסיצקי לבוש ספרותי לסאגה היסטורית מופלאה זו של הגירה, על כאביה ופלאיה, וזאת מזווית ייחודית של בן־עיירה אינטלקטואל המגיע לאמריקה כדי להתאחד עם אביו ומשפחתו החורגת, לאחר ניתוק ארוך. זוהי כנראה המונוגרפיה היחידה הכתובה

עברית במקור שתיארה את ההגירה - חוויה מכוננת שהיא חלק מן הביוגרפיה הקולקטיבית של רוב מניין ובניין יהודי ארצות הברית. כך ראה זאת גם הסופר עצמו: "פרשה זו נראית לי ראויה להישמע", כתב בחתימת הספר (עמ' 280), "שכן לא ללמד על עצמי בלבד אלא ללמד על כלל ישראל יצאה".

א"א ליסיצקי נולד בט"ו בשבט תרמ"ה (1885) במינסק, אך בגיל צעיר התייתם מאמו ועבר עם משפחת אביו לקלֶוֹזֶץ, עיר קטנה ברוסיה הלבנה שרוב תושביה היו יהודים ושרחשו בה חיי תורה מפותחים. העיר, שבה גדל גם הסופר י"ד ברקוביץ', בן גילו של ליסיצקי, הייתה בית ועד לחכמים. הרב יעקב דוד וילובסקי (הרידב"ז) שמונה לרב העיר הקים בה בתרנ"ז (1897) מעין שלוחה של ישיבת סלובודקה הליטאית. בראש הישיבה עמד הרב איסר זלמן מלצר, שבהמשך החליף את הרידב"ז כרב העיר. שני החכמים הגיעו בסופו של דבר לארץ ישראל: הרידב"ז כרבה של צפת (מתרס"ה, 1905), והרב מלצר כראש ישיבת עץ חיים בירושלים (מתרפ"ה, 1925). אף הרידב"ז, אגב, חצה את האוקיינוס במפנה המאה: בתחילה נסע לאמריקה לאסוף כספים לישיבה, כמתואר בפרק שלפנינו, ובהמשך נתבקש לשמש כרב בשיקגו - שידוך שהתממש אך לא עלה יפה.

נשוב אל גיבורנו. ב־1900 עזב ליסיצקי בן ה־15 את סלוצק והחל במסעו לאמריקה להתאחד עם משפחת אביו, שהיגרה לשם שנים אחדות לפני כן בתקווה למצוא פרנסה. לא לניו־יורק הגיעו בני משפחת ליסיצקי אלא לבוסטון, אך היא עיר־נמל ומרכז תעשייה שמשך אליו חלק מן המהגרים. בשנים ההן, בזכות מהגרים אלה, זינקה אוכלוסייתה היהודית של העיר היהודית מאלפים בודדים לרבבות רבות. חוקי העיר אסרו על פתיחת חנויות ביום ראשון, ולכן יום המסחר העיקרי היה שבת. הדבר דחק את הסוחרים היהודים שהיגרו לעיר לחיים של רובלים־נוסעים.

מפגשו של ליסיצקי עם אמריקה לא היה קל, כפי שמעיד ספרו וכפי שמעידים תולדות חייו. הוא נדד מעבודה לעבודה, וסבל ייסורים כלכליים, אישיים ורוחניים: הוא גילה כי לא יצלח לסחורה, ונכשל גם בניסיונותיו להיות רוקח, אף שהשלים לימודי רוקחות בסופו של דבר. למעשה, כתלמיד חכם מן העיירה היה בעל 'סחורה' שהיתה במחסור בין המהגרים הרבים, שהיו עמי ארצות; ואכן, ליסיצקי מצא אפשרות להתפרנס דווקא ככלי־קודש - כשוחט, כמלמד וכרב. אך גם כאן לא מצא נחת: הנער בעל המודעות העצמית הגבוהה נכנס למצוקה חריפה עקב משבר באמונה - שאותו הוא מתאר בכישרון רב - משבר אופייני לבני דורו שנחשפו להשכלה חילונית, שהקשה על ליסיצקי לעשות את תפקידו בלב שלם.

בחתימת ספרו מתאר ליסיצקי את רגע התפנית בחייו, לאחר שהשלים את לימודי הרוקחות אך הייאוש אחז בו והוא עמד על סף התאבדות. רגע לפני שתיית "סם מוות" שמר לעצמו מעבודתו בבית המרקחות, נסוג ממנה בהחלטה אמיצה לוותר על "כוס התרעלה" ולגמוע במקומה את "כוס היגונים" של החיים. החלטה זו "הזיקתני לתכלית חיים עליונה שאתקדש ואתמכר לה בכל חושי וכוותתי", כתב. לבסוף הבין שתכלית זו היא הוראה עברית באמריקה (עמ' 283-284). וכך, לאחר תלאות רבות, ולאחר שבילה במחוזות רבים ושונים של אמריקה הגדולה והמיושבת למחצה, נתבקש להקים ולנהל בית ספר יהודי בניו־אורלינס שבדרום

ארצות הברית, ושם התיישב ב־1918. בתפקיד זה עשה חיל במשך שנים ארוכות והותיר חותם על דור של תלמידים; הוא נפטר בעיר בתשכ"ב (1962).

אפרים ליסיצקי (משמאל) והסופר דניאל פרסקי בעיר הקיט אטלנטיק סיטי שבחוף ניו ג'רזי. מאוסף הספרייה הלאומית (נמסר לספרייה באלול ת"ש)

ליסיצקי החל לפרסם שירה עברית בתרס"ד (1904), ולא חדל מכתובות שירה ופרוזה כל חייו; הוא היה לאחד הבולטים שבין הסופרים העבריים שפעלו באמריקה - תואר שטמונה בו טרגיות רבה, שכן נגזר על העברית להיעלם מן החיים הציבוריים של יהודי ארצות הברית, וזאת הרבה לפני שדחקה האנגלית גם את המאמע'לשון היידיש. כתיבתו העברית לא ביקשה להתעלם מן החוויה האמריקאית אלא דווקא לתת לה ביטוי בשפת הקודש. ליסיצקי חש אינטימיות וסקרנות כלפי אמריקה שבה עשה את חייו הבוגרים, אמריקה של הדרום הלא־עירוני, והקדיש ספרים הן לאפרו־אמריקנים ('באהלי כוש', שירים, ירושלים: מוסד ביאליק, תשי"ג), הן לשבטי האינדיאנים ולתרבותם, שנשבה בקסמם 'מדורות דועכות' (ניו יורק: עגן, תרצ"ז) הוא אפוס שירי המושתת על אגדות־עם אינדיאניות, והוא ככל הנראה החיבור הספרותי החשוב ביותר שנכתב בעברית בהשראה ישירה של תרבות רחוקה זו; אך גם בקובצי שירים אחרים של ליסיצקי כלולים שירים המתייחסים לתרבות האינדיאנית.

נוסף על 'אלה תולדות אדם' שרטט ליסיצקי את עולם העיירה של ילדותו גם בסדרת פואמות שכניס בספרו 'אנשי מידות' (תל אביב: עם הספר, תשי"ח), והתייחס לשואה ולארץ ישראל בספרי השירה 'בימי שואה ומשואה' (תל אביב: עגן, תש"ח) ו'נגוהות מערפל' (תל אביב: עגן ומסדה, תשי"ז).

אנו שמחים להביא בפני קוראי 'השילוח' את קולו הנשכח של סופר עברי זה - על ערכו ההיסטורי הרב ועל יופיו הספרותי והלשוני - באמצעות חלקו הראשון של הפרק "בכף הקלע" בספרו 'אלה תולדות אדם' (עמ' 62-84). הספר ראה אור בירושלים ב־1949 בהוצאת הספרים של הסוכנות היהודית לארץ ישראל, הלא היא מוסד ביאליק, שאף העניקה את רשותה להדפסת הדברים מחדש על גבי במה זו.

יואב שורק

בכף הקלע

א

כל אותם ימי נסיעתי לאמריקה דמיוני עושה בלהטיו ומשווה לנגדי חזון פגישתי עם אבי, וחזון דמיוני זה נעשה לי חזות הכול. קלסתר אבי שנתעמעם בתוך זיכרוני מפציע מקרב ערפל של שמונה שנים ומחצה כמות שנתרשם בתוכו אותו לילה, עובר לפרישתו ממני בנסיעתו לאמריקה, כשאני שוכב על ידו, אחוז ודבוק בו, כולו שופע רחמים וחנינה; אלא שאותו סבר פנים עגומות שבו נראה לי אז נתחלף בסבר פנים צהובות. מְשווה דמיוני לנגדי חזון פגישתי עם אבי והרפתקאות נסיעתי הכרוכות בעבירת הגבול בגניבה, בתעייה בחשכת לילה בתוך יער עבות ובסערה מתחוללת בספינה שאני מפליג בה, סערה משך שלושה ימים בכף הקלע על פני משברים זועפים עולים שמים ויורדים תהומות.

חזון דמיוני זה נתבהר לי בבהירות יתרה משעליתי בניו-יורק על הרכבת לעשות בה דרכי לבוסטון. כל אותן שעות הנסיעה אני רואה את אבי כשהוא עומד בבית הנתיבות וממתין לביאת הרכבת, וכשהיא באה ואבי יורד מן הקרון הוא נחפז לעומתי לחבקני ולאמצני אל לבו. רואה אני קלסתר בעמידתו בבית הנתיבות, וממשק אופני הרכבת המשתקשקים על גבי הפסים נתפס לאוזני קולו הנושא לי ברכה ממרחקים: "בואך לשלום, בני!" ולשמע קולו צפה ועולה ממצולת נפשי מילה ברוכה שנשקעה בתוכה כאבן, והיא מרחפת בחללה, מתפעמת ומתנגנת בצלילי גיל: "אבא! אבא!"

ממתנת הרכבת מסעה עם התקרבה לבית הנתיבות, ולבי מחיש דפיקותיו. דומה: דופק הוא ברכבת להקפיץ קצה דרכה. מתוך הרחבה שבבית הנתיבות צצות לעיניי, בעד אשנב הקרון שאני יושב על ידו, פנים צהובות ועיניים צהולות מעוצר חדות פגישה צפויה, ונפעם ונרעד על כל נימי נפשי מחפש אני ביניהן את פני אבי ועיניו – ידוע אדען ובניחוש לב – ואינן! אינן! יורד אני מן הקרון ועיניי בולשות ההמון הצובא בבית הנתיבות אחרי כל קלסתר שצביון יהודי לו – אין אבי

בתוכנו! משרך אני דרכי לדירת אבי, חוקר ודורש את העוברים והשבים ברחובות כשאני פורש לפנייהם את הכתובת המעוכה, מתורגמת ללעז לשוני, ומשמגיע אני לבסוף לדירת אבי אין אני מוצאו בה: יצא אבי לפועלו בהשכמה, כדרכו יום יום, שכן הטלגרמה ששודרה לו מניו-יורק להודיעו שעת ביאתנו לבוסטון שיבש משדרה את כתובתה ולא באה לידו.

בפתח מסדרון הבית המאוכלס דלת עם רפת צאצאים וצפיעות, שבתוך דירתה של אחת מהן נשתכן אבי, התייצבתי. דרוך ציפייה, ועיניי בוחנות ובודקות המון העוברים והשבים שברחוב ותוהות על קלסתרי פניהם: מי יודע, אולי ייקרה מביניהם אבי לקראתי, שכן יצא בעל דירתו לחפשו ברחובות ולבשרו בשורת בואנו. ברחוב המולה, קול המונה של עיר מנסר ועולה. רוכלים נוסעים ורגלים מכריזים על סחורתם בקולי קולות. איטלקי מנגן בתיבת זמרה וילדות ונערות יוצאות במחול על המדרכות ועל מרצפת הרחוב לקצב נגינתה. נערים מחליקים על גלגלים במצהלות משחקים, משתלבים מתוך אחיזה זה באחוריו של זה ומשתרבים בשורה ארוכה, מתעגלת ומתיישרת חליפות, מתפרדת וחוזרת ומתלכדת. כשעוברים על פניי הם נותנים בי עיניים לגלגניות, סוקרים מלבושיי הסלוצקאיים שכולם אומרים 'רוק' ומגבעתי המשונה – אותה מגבעת נוקשה שנתגבעתי בה בבגליה אחרי אבדת כובעי הסלוצקאי בדרך – והם ממלאים צחוק פיהם ומפריחים לעומתי מילות קריאה, שאף על פי שנאמרו בלשון לעז, מתוך לזות שפתייהם של אומריהן ניכר שלא מילות קילוסים הן.

שעות של ציפייה ממושכות ומשועממות, ואני עומד על משמרת ומסרב להיענות להפצרותיהן של אמי חורגתי ובעלת דירת אבי לסעוד ולנוח מעמל הדרך: לא אחמיץ הקבלת פני אבי, לא אדחה אף רגע משעת פגישתנו הצפויה. שעות היום עוברות. בעומדי כן, ממותח עצבים ומחודד חושים, רישומה של תנודה בספינה במשך שבועיים, שלא הספיק להתנדף, תוקף עליי – ואני מתנדנד וצונח על גבי מדרגה שליד מפתן המסדרון ומשתקע במין עילפון של אפיסת כוחות הנמשך רגעים רבים.

ופתאום – דמות נישאת לעומתי מתוך האפלולית הוורודה, ועם התקרבותה היא נחשפת מערפיליותה ונגלית עלי קרונה וְחֻנְנָה, ואני ניתר ממקומי – דמות אבי היא, הכרתיה – אבי! –

בדמדומי בין השמשות צץ לנגדי. מעבר הרחוב. קלסתר אבי, נגרר

צאצאים וצפיעות – ילדים קטנים. על פי ישעיהו כ"ב, כד.

מתוך פסיעות רופפות, גחון תחת שק ממולא סמרטוטים ובקבוקים המוטל על גבו, ופניו המשחירות נוקשות, מסתברות סבר של תביעת עלבון וסבר של מחילה עליו. – "אבא!" – מתפרפרת קריאה ממצולת נפשי – והיא נקפאת ונתלית משותקה בחללה. יתמות של שמונה שנים צונחת על סף אבהות, נכלמה ונאלמה, ונרתעת לאחור.

על משככי שריפדו לי בקרן זוית על גבי קרקע המטבח בתוך דירת אבי, עם חצות לילה, נבקעו מקורי עפעפי. במסתרים בכתה נפשי על זרות זו שחצצה ביני ובין אבי.

ב

אותם הימים שנתגלגלתי בהם לאמריקה היה היישוב היהודי בה נתון במצב של תסיסה היולית. תסיסה זו נגרמה על ידי התגוששות יסודות שונים זה מזה לשם תפיסת מקום בתוך המרכז והדיפת הזולת אל ההיקף, ושיווי המשקל שהיה עומד להיקבע ביניהם אף הוא מופרע על ידי הגירה תדירית המקיימת את התגוששותם.

ראש וראשון ליסודות מתגוששים אלו, שלרגלי יציבותו המסורתית נתרשם בתוך היישוב היהודי שבאמריקה רושם ניכר, היה היסוד האדוקי. יהודים שומרי תורה ושומרי מצווה שבאו לאמריקה והידותם המסורתית בידם. יהודים אלו הם המייסדים בתפוצת אמריקה בתי כנסיות ובתי מדרשות וחברות ואגודות לשם חיזוק דת ישראל וסיפוק צרכיה, ומחזיקים בהם בתרומותיהם מיגיעם הדל כנוסח שהביאו לכאן מעבר לים. הרבה חוסן חיוני נשתמר בתוך יסוד זה. אף על פי כן מעוטה היתה השפעתו על יתר היסודות מפני מיעוט כמותו, ויותר מזה מפני מיעוט יציבותו הכלכלית: בשל זהירותם בשמירת שבת ויום-טוב הייתה פרנסתם בצמצום, וצמצום פרנסתם גורר ציצום השפעתם.

יסוד אדוקי זה מובלע היה בתוך יסודות המוניים, שהיו רוב מניינו של היישוב היהודי שבאמריקה. יסודות המוניים אלו, שנראו כמשותפים מלבד, חלוקים היו מלגו. חלק מהם – ראשון במעלה אם לא במניין – יהודים שזיקה נפשית להם ליהדות הדתית המסורתית והם מחזיקים במוסדותיה, ויש שגם מעמידים עצמם פרנסים להם, ואולם בתוקף מסיבות ותנאים שלא יכלו להתגבר עליהם פשעו על פת לחם וויתרו על שמירת שבת ויום-טוב וכיוצא באלו מצוות, קלות וחמורות, שבשמירתן ראו עיכוב ל'עשיית-חיים'. לעבריינים מאונס אלו נצטרפו עבריינים לתיאבון: אנשים שהפקיעו עצמם ממשמעת דתית, מתוך

שראו בפריקת עול מלכות שמיים מעין יציאה מעבדות לחירות. הוסף עליהם עבריינים להכעיס: יהודים פועלים, גרורי התנועה הסוציאליסטית היהודית, שכפירה בעיקר, התכחשות לקניינים דתיים ולאומיים וזלזול בנכסי תרבות מורשתיים היו אז מעיקרי אמונתם. לא ראי זה כראי זה, והצד השווה שבהם: חילול שבת ויום-טוב וכיוצא באלו קדשים שנתקדשו בקדושת הדורות. בתוך כלליותם של יסודות המוניים אלו הובלע היסוד האדוקי במיעוט כמותו, מיותם ומבודד.

לכאורה אותם ימים ראשונים שבהם ניתן לי לחיות בבוסטון על פי אורח החיים שהבאתי עמי מסלוצק לא היה בהם אלא שינוי מקום בלבד: בית הכנסת שאני מתפלל בו יום יום מלא יהודים כרימון, ויהודים בפנים לאחר תפילת שחרית ללימוד משניות ובין מנחה למעריב ללימוד עין יעקב, וחבורה של יהודים משתהה לאחר תפילת ערבית ללימוד דף גמרא יומי, הכול כמו בסלוצק – סלוצק של מעלה בתוך בוסטון! אף על פי כן הרבה יותר משינוי מקום היה כאן: שם. בסלוצק, יהודים לומדי תורה ושומרי מצווה הם רוב מניינה ורוב בניינה, מה שאין כן בבוסטון, שבה יהודים אלו בטלים במיעוט כמותם ובדלותם בתוך היסודות ההמוניים המרוקנים מיהדות ואורח-חיים יהודי, וישיבתי בה לא ישיבה בתוך עמי אך ישיבה בנכר.

את יתמותם של יהודים אלו הרגשתי יותר ביום שבת קודש. רושם השבת הראשונה ששִׁבְתִּי בבוסטון טרם נמחה מתוך נפשי. ראיתי את השבת בקלונה ובעלבונה בבוסטון והשוויתיה לשבת בכבודה והדרה בסלוצק ולבי עליה ועליי, שכך עלתה לשנינו. סלוצק הענייה, שעניותה מנוולתה, התנערה מעפר ולבשה בגדי תפארתה לכבוד שבת. עונג קראה לשבת ועונג קרא גם נופה: ניר ואילן בתוכו מתנאים בנוי שבת וזיו שדה ועוף שמים מנעימים לה זמירות. אפילו סוס זה המלחך עשב באפר אגב כשכוש זנבו וכרכור רגליו הקדומניות שנכבלו לבל תצאנה לחוץ מתחום שבת – גם עליו מתמשך משפּע שבת: נפרק עולו מעל צווארו וניתן לו לשבוע מטוב שדה אשר בירכו אדני, וקול צהלתו הוא קול שבח לזה שרחמיו על כל מעשיו וציווה על אדם מישראל לנוח ולהניח גם בהמתו בשבת.

לא הרי שבת בבוסטון כהרי שבת בסלוצק. מועטים בבוסטון מכבדו של יום זה, ותחום שתחמו לו בתוכה מוקף היקף חילוני רחב הדוחק רגליו. רואה הוא את עצמו בתוך תחום צר זה נתון בגלות ופניו מתכרכמים, ורואים אותו שומריו וזוכריו בגלותו ונזכרים גלותם הם וגם פניהם מתכרכמים כפניו. אבלים קולותיהם כשהם הופכים את

פניהם בבית הכנסת לעומת הדלת במזמור 'בואי כלה' – חתן גולה מקבל פני כלה גולה! כלה סרה וזעפה נכנסת לבית הכנסת: ברחוב היהודים שעברה בתוכו רמסו בנעלי חול מלוכלכות שובל שמלת כלולותיה ושיסעו בקריאות חול צורחניות את נגינת השנאים שליווה בדרך לבן זוגה. ביציאתם מבית הכנסת לאחר קבלת פני שבת מקבל פניהם רחוב יהודי שהוא כולו חול: חנוונים בפתחי חנויותיהם ורוכלים על דוכני עגלותיהם מכריזים על סחורתם בקול צווחה צורמת אוון ושורטת נפש – רחוב הומה ומהמה, סמבטיון גועש זורק אבנים שאין לשפּת שליטה עליו להשביתו ולהשקיטו. עוברים הם בתוך רחוב יהודי זה ורואים בו ליל שבת קודש בחילולו על ידי מחללי שביעי מישראל ונשמת שבת היתרה שבהם סולדת בעלבונה.

אבל וכפוף ראש עברתי בתוך רחוב יהודי זה שבו ראיתי ליל שבת קודש בחילולו בפעם הראשונה, ובכניסתי לביתנו נדמה לי כי גם נרות השבת שבו אבליים וכפופי ראש כמותי, ולהבותיהם נוטות לצדדים. ודומעות בעלבוןן ובעצבונן. מזמר אבי 'שלום עליכם' מתוך ישיבה כפופה בחדר הצר מאין מקום להתהלך בו אנה ואנה אגב שילוב זרועות לאחור, ועגום, עגום קולו, וקולי המזמר איתו עגום שבעתים.

ג

תקפו געגועי על סלוצק, ולא על סלוצק השבתית בלבד אך גם על סלוצק החילונית: בשלוות יישובה שבתחומה המיושב ובהדרת נופה מחוץ לה, לפאתי עיבורה, שנשמה יתרה להם גם בימות החול. משווה אותה לנגדי חזיוני יומם וחלומי לילה, ואני צופה ברחובותיה, בתיה ואישיה וסוכה בשדותיה, גניה ופרדסיה, והיא נראית לי כעיר של מעלה מעולם האצילות, ולבי הומה לה – סלוצק הנאהבה והנעימה שלי!

מרגיש אבי בגעגועי על סלוצק, אף על פי שאיני משיחם לפניו, שלא יתפרשו לו ככפיית טובה מצדי, והוא רואה בהם עלבון כלפי בוסטון שיוצא לו לעלבון כלפי עצמו, ונותן דעתו להעמידני על יקרת ערכה של בוסטון ולהשיב לבי עליה ועליו שהביאני לתוכה. לילה לילה, בחזירתו הביתה, הוא מביא לי מזמרת הארץ, מיני פירות שנשתבחה בהם בוסטון ולא ראיתי במותם בסלוצק, או שהייתי טועם מהם כזית בליל ראש השנה לכוון בהם ברכת שהחיינו, ועם שאני מיטיב לבי במגדים אלו הוא תולה בי עיניו, בוחן ובודק חזותי, וכשהוא מבחין בה סימן של טובת הנאה פניו מתקרנות ומתחייכות והוא מתריס כנגדי בזחיות דעת: "זאת בוסטון וזה פריה! כלום טעמת פירות משובחים

שכאלו בסלוצק?!“ בשבת אחר הצהריים הוא מוציאני לטיול, מסובבני ברחובות בוסטון, גפי מרומיה, נאות אמידיה ואציליה, ומציגה לפניי מתוך הפלגה בשבחה, והוא דומה עליי באותה שעה למלך שיצא לסייר בירת מלכותו בלוויית יורש העצר והוא מראה לו כבוד מלכותו ותפארת גדולתו כשפניו צהובות ולבו טוב עליו: ראה מה רב טובי שצפנתי לך בזה! משהעביר על פניי את כל טובה של העיר הוא מפטיר מתור הזקפת גב והרמת ראש: “ראית מימך כך יפה שכזה? לא סלוצק היא בוסטון; כעיר נידחת היא בפני עיר גדולה לאלוהים זו, כמוה כאפס וכאין!” איני מוצא לבי לגלות לו כי מעיר גדולה לאלוהים זו אני נוהה אחר סלוצק, עיירה נידחת זו שכמוה כאפס וכאין. ואני מנענע לו בראשי לאות הסכמה, ודמיוני מפליג לסלוצק ונפשי משתוחחת והומה עליי ברוב געגועי בקרבי.

כרוך הייתי מעודי אחר חברים, ומשגליתי מחבריי שבסלוצק נתתי דעתי לחפש לי תמורתם בבוסטון. גרסה נפשי לחבר להמתיק בחברותו מרירות גרותי ולהקל בשיחי לחץ געגועי הכבושים בתוך לבי. חיזרתי על נערים בני גילי – וחבר בכל אלה לא מצאתי. הנערים המהגרים שכמותי מיהרו להסתגל לשינוי-הווסת שכפתה עליהם ארץ-מגוריהם החדשה והשלימו עם מצבם החדש שניתנו בו: זה נעשה לרוכל, זה לפועל או לשוליה של אומן וזה למשרת בחנות, והם שמחים בחלקם ורואים עצמם כבריות חדשות בתוך עולם חדש שניתן להם לתקן בו בגלגול שני מה שנפגם בהן בגלגול ראשון בעולם הישן, ואין מצע לחברות בינינו. נערים מהגרים כך, לא כל שכן נערים שלידתם או גידולם באמריקה שאין מצע לחברות בינינו לא רק בשל חוסר שפת נפש משותפת אך גם בשל חוסר שפת פה משותפת. חבר אחד לי בגרותי ובבדידותי שאני מתוועד עמו יום בביית הכנסת ושופך לבי לפניו: הגמרא. ואולם גם חבר זה גר ובודד כמותי בתוך בוסטון. כשאנו מתוועדים בעזובת בית הכנסת גרותנו ובדידותנו נכפלות ושינוי בוכים ומתאבלים עליהן.

בית הכנסת ריק ועזוב. כתליו כאילו חרדים לתפוס מקום בארץ לא להם, והם מצטמצמים ומתכנסים בתוך צלם הנוגה וקופאים במין זעף שיש בו סבר של עמידת דלים וריקים שנידונו לה על אדמת נכר. האריות שעל גבי ארון הקודש – גבהות ראשיהם משתוחחת, והזעם המלכותי שבפניהם נתכרכם ונתעגם. והשאגה המפרכסת לצאת מפיותיהם הפעורים – זעקת שבר היא, תאנייה ואנייה על כבוד מלכותם שניטל מבית חייהם. פגום ועגום מהבהב נר התמיד, והבהבו

גרסה נפשי – נשברה מרוב השתוקקות. על פי תהלים קי"ט, כ.

כהבהוב מבט עין יְקוּדַת צַעַר חַרִישִׁי, צוֹפֵה נִכְחָה צַפִּייה שׁוֹאֵלֶת רַחֲמִים.
 יְחִידִי אֲנִי בְּבֵית הַכִּנְסָת, מִסֵּב עֵרִירִי אֶל הַשׁוֹלְחָן וּמִתְנַעֵנֵעַ עַל גְּבִי
 הַגְּמֵרָא הַפְּתוּחָה לַפְּנֵי וּמִסְלָסֵל קוֹלִי בְּנִיגוֹן זֶה שֶׁגֵּלָה עִמִּי מִן הַיִּשִּׁיבָה.
 מִן הַרְחוּב פּוֹרְצִים קוֹלוֹת אֲדִירִי, קוֹלוֹת הַחַיִּים הַחֲדָשִׁים שֶׁנִּקְלַעְתִּי
 לְתוֹכָם וּנְמַלְטָתִי מֵתוֹךְ מַעֲרַבּוֹלָתָם לְתוֹךְ מִקְלַט שְׁמִים זֶה, וְנִזְיֵפָה
 לְגִלְגָּנִית בְּהֵם: מַה לָּךְ, מִבְּלָה עוֹלָם, בְּתוֹכָנוּ? וְקוֹלִי מִשְׁתַּפֵּל, וְנִיגוֹנוֹ
 הוֹפֵךְ לְקִינָה. מִקּוֹנֵן קוֹלִי, וְדוּמָה: נִטְפֶּלֶת לִי הַגְּמֵרָא וּמִצְרַפֶּת קוֹלָה
 לְקוֹלִי וּמִקּוֹנֶנֶת עִמִּי יַחַד.

קוֹלִי מִשְׁתַּתֵּק וְרֹאשִׁי נִשְׁמַט בֵּין זְרוּעוֹתַי. מוֹעֵקָה בִּלְב. צִרְבַת בִּנְפֶשׁ.
 לָח לֹוֹהֵט בְּעֵינָיִים. מִתְהַדְּדֵת הַמִּית הַקּוֹלוֹת הַפּוֹרְצִים מִן הַרְחוּב בְּתוֹךְ
 דְּמַמַּת בֵּית הַכִּנְסָת, וּמִתּוֹכָה עוֹלָה הַמִּית בַּת קוֹל מְנַהֶמֶת כִּיּוֹנָה: אוֹי
 לְבָנִים שֶׁגֵּלוּ מֵעַל שׁוֹלְחָן אֲבִיהֶם! – –

T

שׂאֵלֶת עֵתִידִי הַתְּחִילָה תּוֹקֶפֶת עֲלַי, וְגִדּוֹל כּוֹחָה אֲפִילוֹ מִכּוּחוֹ שֶׁל
 מְנוּוֹל זֶה, שֶׁכֵּן אֵין מִשִּׁיכָה לְבֵית הַמְּדַרְשׁ מִתְּשִׁתּוֹ: נִמְשַׁכְתָּ הִיא עִמִּי
 לְשֵׁם וּמִתְגַּבְּרַת עֲלַי וּמִפְסִיקָתִי מִמִּשְׁנָתִי וּמִפְנֵה לְבִי מִבְּעִיּוֹת הַגְּמֵרָא
 לְבַעִיָּה שֶׁהִיא חֲמוּרָה רַבָּה יוֹתֵר וְלֹא נִיתְנָה לְדַחִייה בְּתִיקוֹן: מַה
 יְהֵא בְּסוֹפִי? מַה תְּהֵא תְּכִלִּיתִי? אִיזוּהִי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲבֹר לִי בְּמִבּוֹךְ
 הָאֲמֵרִיקָנִי שֶׁהוּטְלָתִי לְתוֹכּוֹ? גַּם אֲבִי הַתְּחִיל נוֹתֵן דַּעְתּוֹ לְבַעִיָּה זֶה וְנִמְלֵךְ
 עִם בְּנֵי עִירוֹנוֹ בְּאֵי בֵיתָנוֹ לִישִׁיבָה. דְּנִים בַּה בְּנֵי עִירוֹנוֹ, שׁוֹקֵלִים וְטוֹרִים,
 וּמִסִּיקִים מִסְקָנָה שֶׁאֵין תְּקִנָּתִי אֲלֵא בְּקוֹפֶת רוֹכְלִים שֶׁל מִינֵי סְדָקִית,
 וְשׁוֹנִים לִי פֶרֶק בְּרוֹכְלוֹת:

– גְּדוּלָה רוֹכְלוֹת שֶׁהִיא מִזְמַנֶּת לָךְ פְּרִנְסָה, תְּחִילָתָה בְּצַמְצוּם וְסוֹפָה
 בְּרוּוּחַ, וְתְּחִילָתָה וְסוֹפָה בְּהִיתֵר. לְכַשְׁתַּרְצָה: אֵין הִיא כּוֹפֵה עֲלֶיךָ חִילוֹל
 שְׁבַת וַיּוֹם טוֹב, רְצוֹנֵךְ בְּשִׁמְרִיתָם – אֵתָה שׁוֹמְרָם. וְעַם שֶׁהִיא מִפִּיקָה
 לָךְ פְּרִנְסָתָהּ, מִפִּיקָה הִיא מִמֶּךָ 'רְקוֹתֶךָ', שֶׁכֵּן מִסְגֵּל אֵתָה עַל יְדֵה לְשׁוֹן
 הַמְּדִינָה וְנִימוּסִיָּה. אֲמַנֵּם רֹאשִׁיתֶךָ מְצַעֵר, וְאוֹלָם אַחֲרִיתֶךָ – מִי יִשׁוּרְנָה!
 רְבִים חָלּוּ בְּקוֹפֶת רוֹכְלִים שֶׁל מִינֵי סְדָקִית וְכִילוּ בְּבֵית מִסְחָר וּבְבֵית
 חֲרוּשָׁת. וְלֹא בְּשֵׁל מְזֹל שֶׁנִּתְמַזֵּל לָהֶם: קוֹפֶת הַרוֹכְלִים הִיא שֶׁעֲשִׂתָה לָהֶם
 כֹּל הַחִיל הַזֶּה. כֹּלִי מִחֲזִיק בְּרַכָּה הִיא לְמַחֲזִיקִים בַּה. וְאוֹלָם אִם רְצוֹנֵךְ
 בְּרוֹכְלוֹת, תֵּן דַּעְתֶּךָ לְמִידוֹת שֶׁהִיא מַחֲזִיבַת בְּהֵן אֵת הָעוֹסְקִים בַּה: חַיִּיב
 רוֹכֵל לְהִיּוֹת תּוֹקֶפְנִי וְעַז נֶפֶשׁ, וְהָעֵיקֶר: אִישׁ דְּבָרִים. כֹּל הַמְּרַבָּה לְדַבֵּר
 הָרִי זֶה מִשׁוּבָח. נִכְנַסֶּת לְתוֹךְ בֵּית וְאֵין הַלְקוּחַ נִזְקֵק לְסַחֲרֶתֶךָ וְאֵינוֹ

מְנוּוֹל זֶה – כִּינֵי לִיצֵר הָרַע.
 הַמְּשַׁפֵּט כּוֹלוֹ מוֹשַׁתֵּת עַל
 מְדַרְשׁ מִפּוֹרְסֵם הַמּוֹפִיעַ בְּכִמָּה
 מִקּוֹמוֹת בְּתַלְמוּד, וְנִסּוֹב עַל
 כּוֹחָה שֶׁל תּוֹרָה לְהַתְּמַדּוּד
 עִם יִצְרָה הָרַע: 'תְּנָא דְּבִי ר'
 יִשְׁמַעְאֵל: בְּנִי, אִם פִּגַע בְּךָ
 מְנוּוֹל זֶה – מִשְׁכַּהוּ לְבֵית
 הַמְּדַרְשׁ. אִם אֲבָן הוּא – נִימוּחַ,
 וְאִם בְּרוּל הוּא – מִתְּפִצֵּץ;
 שְׁנֵאמֵר 'הִלּוּא כַּה דְּבָרֵי קָאֵשׁ
 נָאֵם ה' וְכִפְּשִׁישׁ יִפְצֵץ סִלְע'
 (יִרְמִיָּה כ"ג, ט); אִם אֲבָן הוּא
 נִימוּחַ שְׁנֵאמֵר 'הוּי כֹּל צָמָא
 לְכוּ לְמִיָּם' (יִשְׁעִיָּהוּ נ"ה, א),
 וְאוֹמֵר 'אֲבָנִים שֶׁחֲקוּ מִיָּם'
 (אִיּוֹב י"ד, ט) "סוֹכָה נֵב ע"ב;
 קִדּוּשֵׁן ל ע"ב).

רוצה בה – חס לך מלהיפטר ממנו בלא כלום ולילך לחזור אחר לקוח אחר שהוא נזקק לסחורתך ורוצה בה; לקוח שכזה, מובטח לך שתהא מחזור עליו עד ביאת הגואל, והוא בבל ייראה ובל ימצא. אלא אותו לקוח שאין הוא נזקק לסחורתך ואינו רוצה בה, אי אתה זו ממנו עד שאתה כופאו לומר: "רוצה אני בה!" כיצד? אתה לוקחו בדברים וקונה לבו. לבו קנית – סחורתך קנויה לו, ובכסף מלא. אם אתה עושה כך, מחזור לקוחותיך מתרחב ו'פדיונך' מתרבה, ואתה הולך מחיל אל חיל, מתחילה 'עושה חיים' ולבסוף עושה הון ואשריך וטוב לך באמריקה!

כך וכך הם מסבירים לי סוגית רוכלות, יורדים עמי לעומקה ומגלים לי סתרי תורתה, ואני נענה להם במנוד ראש משתמע לשתני פנים: ניע עונה אמן על כורחי, וניד נד לעצמי: אלו הן הגדולות והנפלאות שנשאֵת נפשך אליה: רוכל מחזור על הפתחים ודופק על הדלתות!

דברי בני עירנו, אף כי נפשי סולדת בהם, נכנסים ללבי, ואני הופך ומהפך בהם, וגומר להעמיד עצמי בניסיון אם אֶכְשֶׁר לרוכלות זו שהם, בני עירנו, מפליגים בשבחה ורואים בה תקִּנְתִּי. לקחתי דברים עם אחד ממכירי, נער בן גילי, שהיה רוכל, והוא נענה לבקשתי להשאילני ליום אחד את סלו עם סחורתו על מנת שנחלוק יחד, חלק כחלק, את הרווח שאעלה בידי מרכולת יומי. בחרתי לי יום שהוכפל בו כי טוב ויצאתי לנסות את כוחי ברוכלות.

בוקר סגריר של יום סתיו. רוח צוננת ולחה מנשבת בחלל העולם' והיא נטפלת לסלי ומנערת את השרוכים הנסרחים מידי, וכשהם מוצלפים על פני דומה: ציצייותיי מטפחות עליהן משום שאני עומד להיכשל בדבר שאינו מהוגן. משתרך אני ברחוב כהולך אל גרדום, והסל שבידי דומה עליי כקופה של שרצים שנתלתה עליי, וכשעוברים ושבים מסתכלים בי אני מרכין ראשי ומשפיל עיניי מבושה. ניגש אני אל בית שמספרו כמספר העולה מגימטריה מתוך פסוק שאני פוסק לעצמי, עולה במדרגות עלייה הססנית – ואין ידי נשמעת לי לדפוק על הדלת. ומשאני כופאה לבסוף והיא שלוחה לעשות רצוני – דפיקתה חלושה: דפיקה חרדה של יד דכא על שערי רחמים נעולים. הדלת נפתחת ואני נכנס ועומד בפתח, כובש פניי בקרקע ושואל בשפלות קול ועילגות לשון:

– אפשר רצונך, בעלת בית, בגפרורים?

– גפרורים? – היא פותחת תשובתה בתמיהה לגלגנית – בוא ואראך את שפע הגפרורים שהשפיעו עלי רוכלים שקדמוך. תלי תלים של

גפרורים, דיים להצית כל בתי בוסטון באש!

רוצה אני לשאלה על שאר מיני הסדקית שבסלי אם רצונה בהם, אך אין קולי נשמע לי, ואני יורד במדרגות, נזוף וזעוף, ושב ומשתרך ברחוב. עד שאני מחפש בית שני שמספרו כמספר העולה מגימטריה של פסוק שני שאני פוסק לעצמי, עולה על לבי סוגיית תגרי לוד שאני זוכרה בעל פה, ודמיוני מעלה מתוכה את לוד ותגריה, צר צורה להם ומדמה את בוסטון ללוד ואותי לאחד מתגריה – ורוכלותי יוצאת מידי פשוטה ונדרשת כעין תגרנות לודית זו שניתנה ענין לתנאים ולאמוראים לישא וליתן בו ולהסיק ממנו דיני מקח וממכר. משנקרה עלי הבית השני שניחשתי מספרו מתוך גימטריה של פסוק שני, אני עולה במדרגות, ופסיעותי מאוששות; דופק על הדלת, ודפיקתי נועזה; וכשהיא נפתחת לפניי אני נכנס ומצדד כדי פסיעות אחדות לצד פתחה ומגביה קולי – לא רוכל פשוט אך תגר אנוכי, אחד מתגרי לוד! – ואולם קולי נטרף פתאום בשיעול והוא יוצא מפי מרוסק ומצורד כקול היוצא מתוך גרגרת של אווז שחוט:

– אפשר רצונך, בעלת בית, בנרות?

– נרות? – היא מתמיהה עליי – אילו כל יום מימות השבוע ערב שבת, סיפק בידי לצאת ידי חובת הדלקת נרות של שבת כל ימות השנה בנרות שהגירו לי רוכלים שקדמוך.

– אפשר רצונך בשרוכים? – אני שואלה שוב, ונעימה של שאילת רחמים לשאלתי.

– גם שרוכים השריכו לי, שרוכים בלא מספר. דיים לשרוך עניבות של תלייה להמן ועשרת בניו!

אני שב להשתרך ברחוב, סולד בכישלוני השני ברוכלות, תולו מתחילה בחוסר מזל ונד לעצמי, ולבסוף – בחוסר כישרון מעשה, ומטיח דברים כלפי עצמי: לא יוצלח שכמותך! כלום שכחת אותו כלל גדול ברוכלות שאמרו לך בני עירך: חייב רוכל להיות תוקפני, עז נפש ואיש דברים, וחס לו מלהיפטר בלא כלום מלקוח שאין הוא נזקק לסחורתו ואינו רוצה בה, אלא מזקיקו לה וכופאו עד שיאמר רוצה אני! אם תשאל כל בעלת בית אם יש לה צורך בחפץ שאתה מכריז עליו, חזקה על אותו חפץ שיהא מונח בסלך כאבן שאין לה הופכים! "בעלת בית! רואה אני שצורך לך, צורך דחוף ותכוף, בחפץ פלוני ובחפץ אלמוני, והריני מוכן ומזומן לספקם לך בזיל הזול, בחינם ממש": כך מדברים אל לקוח!

פוסק אני מפסיקת פסוקים לעצמי, לובש גאות ומתאזר עוז ועולה אל בית אחד, ודופק על הדלת דפיקה שיש בה כדי לעורר ישנים. נפתחת הדלת לפניי, ולעיניי צצה דמות אישה מפויחת פנים ומאופרת ידיים שנפנית מהסקת כירתה לידע ולהיוודע בְּשִׁלְמִי ובשְׁלֵמָה דפיקה משונה זו, ואני משים עצמי תוקפני, עז נפש ואיש דברים, לקיים אותו כלל גדול ברוכלות שאמרו לי בני עירי, ומכריז ואומר:

– רואה אני, בעלת בית, שפנייך מפויחות וידייך מאופרות והן טעונות רחץ מרוחץ בבורית, ולא בבורית סתם אך בבורית מן השבחה והעלייה, ובורית שכזו ישנה בתוך סלי ואני עומד למכרה לך בזיל הזול, בחינם ממש. על בורית כגון זו שבסלי אמר הנביא ישעיה: ואצרוף כבור –

עוד פסוקי על לשוני, והדלת ננעלה בפניי ברעש וסופו של פסוקי ננעל בפי.

אבל וכפוף ראש אני עושה את דרכי עם ערב לבית מכירי ומחזיר לך סלו, והסחורה שבו בעינה עומדת, לא נגרע ממנה מחוט ועד שרוך נעל. הוא בודק סחורתו בתוך סלו ועיניו מציצות בי הצצה של לגלוג וחמלה, ואני משמיע לעצמי בתוך לבי: אי לך, בטלן סלוצקאי, חובש בית המדרש שלא מן היישוב – אין לך תקנה עולמית!

נגרר אני לבית הכנסת ומשתהה לאחר תפילת ערבית ללימוד שיעור הגמרא, חוק יומי הקצוב לי. מעיין אני בגמרא מתוך שתיקה, חושש להשמיע קולי שמא יפרוץ פרצה לבכייה המתרוצצת בתוך לבי ומפרכסת לצאת, ודומה, כעוסה עלי הגמרא ונוזפת בי: בושתי ממך שנתפתית לפרוש ממני ולהחליף חיי עולם שבי בחיי שעה; אוי לך מעלבוני, ואוי לך מעלבונה של משאת נפשך הנאצלה שנוח לך לחללה על גפרורים ונרות ושרוכים ובורית!

בית הכנסת נתרוקן, פרשו ממנו ותיקי הלומדים עם השלמת לימוד חוק לילם, חוץ מזקן בן עירי, ארצי המלמד, שנשאר להשלים חוק לילו שלא נשלם. מסב הוא אל ספר משניות ושונה בנעימה עגמומה, גורס כל משנה אחד מקרא בספר, בעזרת משקפת מעובה שהוא מציץ בו בעדה, ושניים הרצאה בעל פה. עיניו מסתמאות והולכות, ועד שלא נסתמאו לגמרי הוא מוסיף מן הלילה על היום ומצייד זיכרונו במכסת פרקי משנה, שבר לנפשו בימי עיוורונו המתרגשים לבוא עליו. עם גמר פרקו הוא עוצם עיניו העששות ומפרפר משנתו באמירת תהילים בנהימת נכאים חרישית. מתרומם פתאום קולו ומתחיל גונח וצווח בדומית בית הכנסת: "לבי סחרחר... עזבני כוחי, ואור עיניי גם הם אין

אתי – אי, אדני אורי וישעי, אור עיניי אין איתי!"

דלף סתיו טורד בחוץ, ושמשות בית הכנסת מתדמעות בו: מוריד דמעות בית הכנסת על ארצי המלמד שלקה מאור עיניו, ועליי שלקה מאור חיי, ושנינו עולם חשך בעדנו – – –

ה

דיו היה לניסיון בן יומו ברוכלות שלא עמדתי בו להעמידני על חוסר כשרון המעשה שבי מטבע ברייתי, בחינת גזרה קדומה שאין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגדה. סוגיית הרוכלות שלא מצאתי בה ידי ורגליי הסיקה לי מסקנה ברורה, למעלה מכל ספק, שאין כוחי בהוויות העולם אלא בהוויות אביי ורבא: מן השמים נגזר עלי שאעשה תורת סחורתי!

גמרתי בלבי להתמכר אל לימודי בהתמדתי ובשאיפתי הסלוצקאית להוראה שנראית לי עתה, לאחר שעמדתי על חוסר כשרון המעשה שבי, כמעשיות האחת שאכשר ואיבנה ממנה באמריקה. עשיתי את העראי שבלימודי קבע על ידי קביעת עתים ושיעורים מסוימים לו, אך עד שאני מתמכר לו בשאיפתי הסלוצקאית להוראה, התמדתי הסלוצקאית מסתלקת ממנה ואיני רואה סימן ברכה. נתקיים בי מה שאמרו חכמינו ז"ל: אין התורה נקנית אלא בחבורה. כשאני יושב בבית הכנסת ושונה משנתי שעמום קופץ עלי ומבטילני ממנה. דומה הריקנות שבבית הכנסת נמסכת בי ומפיגה חשק הלימוד שבי, ואני מפסיק ממשנתי ומשתקע במין שממת נפש והרגשה של התפשטות הישות מכל חפץ ותשוקה. וכך אני יושב שעה מרובה בטל ומבוטל, עד שאני מרתיע עצמי ומתייצב כלפי החלון להסתכל בתנועת החיים הרוגשת בתוך הרחוב. ובשעה שאני עומד וסוקר חנוונים ורוכלים במשאם ומתנם ועוברים ושבים בריצתם לעיסוקם, אני נקוט בפני עצמי ומשמיע לעצמי דברי כיבושים: ראה מה בינך לביניהם, הם עמלים והם רצים – ואתה, אי לך, מתמיד סלוצקאי, שפרקת התמדתך באמריקה ומאבד עולמך!

הוברר לי לבסוף ששאיפתי הסלוצקאית להוראה לא ניתנה להתגשם בבוסטון, ושאין לי תקנה אלא בחזירתי לשיבה הסלוצקאית, ששם, באותו מקום תורה שבו התורה נקנית כחבורה, תוחזר התמדתי ליושנה. אכן קשה עליי פרידתי מאבי שחציצת הזרות בינינו התחילה מסתלקת ולבותינו התחילו מתקשרים זה בזה, אך אילו גם ניתנה שאיפתי להוראה להתגשם בבוסטון קשה לי הטלת מזונותיי על אבי כהטלת

עצמי לתוך כבשן האש! רוכל היה אבי, שרוכלותו שלושת רביעי היום חול: סחר סמרטוטים ובקבוקים – ורביע היום ואשמורה ראשונה של לילה קודש ללימוד 'עברי' ומפטיר לילדי ישרון. בוקר בוקר, לאחר תפילת ותיקים בהשכמה ואכילת פת שחרית, הוא קושר לכובעו ציץ פליז שאותיות וספרות שחורות מתבלטות מתוך ריקועו המצולהב כעין מעשה מקשה – זה הציץ שנצטווה מפי הרשות שבבוסטון כל רוכל בסמרטוטים ובקבוקים להצטייץ בו – ומכתף שקו ויוצא לפועלו. סובב הולך הוא ברחובות העיר, מגביה קולו ומכריז ואומר: "סמרטוטים ובקבוקים!" מסלסל ב"סמרטוטים" ומאריך ב"בקבוקים". ותולה עיניו בחלונות הבתים, צופה ומצפה לאות שיתנו לו אילו מדייריהם להיכנס אליהם לשם מקח מפליהם ובלואיהם. ערב קול אבי כשהוא נותנו בשבת בקריאת התורה בתוך בית הכנסת שהוא משמש לו בעל קריאה. עלייה לו: מתרומם הוא למרום ספירת האצילות, ובעלייתו דומה כאילו נתעטף שיראים. ואילו כשהוא נותנו בתוך הרחוב בקריאת "סמרטוטים ובקבוקים", ירידה לו: משתפל הוא לשפל ספירת האשפה, ובירידתו דומה כאילו נתפשט שיראיו ונתעטף סמרטוטים. "סמרטוטים ובקבוקים!" הוא קורא והולך, ובקריאתו אנקת נפש מסלדת: "אוי, הטריפני לחם חוקי, ריבוני!" – מסלדת-וסולדת במפל חיים זה שנועד להטריפה לחם חוקה. עתים נערים הוללים שמים ראשו מפגע לחלוקי אבנים, ובימי חורף מושלגים – לכדורי שלג שכידרו מסביב לפחמים נוקשים, ועתים ידי בריונים מבני עשו משתלחות בוקנו ומורטות בלי חמלה, ויש שבעלייתו למדור שנקרא אליו לשם מקח בלזאים ומלחים, בעלותו במעלות בפרוזדור האפלולי, פרחי בריונים מתגוללים עליו ומריקים את כיסיו. "סמרטוטים ובקבוקים!" הוא מכריז שוב, לאחר שנפגע באחד מפגעים רעים אלו וכיוצא באלו, וכאב וצער מחלחלים בתוך קולו; כאב וצער, אך לא מרירות וקריאת תגר: מלומד הוא בייסורים ונכנע להם ומקבל עליו דינם. ארשת של שאילה רחמים לקולו: "סמרטוטים ובקבוקים! יהיו מזונותיי מרים בידך, הזן את העולם, ובלבד שלא אצטרך למתנת בשר ודם!"

משעוברים עליו שלושת רביעי היום ברוכלותו בחול, הוא פורש לרוכלותו בקודש: סחר לימוד 'עברי' ומפטיר לילדי ישרון. בעצם, כרוכלותו בחול כך רוכלותו בקודש, אלא שנתחלף לו בה מקח בממכר: בחול מקח סמרטומים ובקבוקים, ובקודש ממכר לב שנתמרטט ונפש שנתבוקקה. ילדי ישרון שבאמריקה באותם הימים נוח להם לתפוס כדור זרוק בתוך האוויר מלתפוס אות אשורית בתוך הסידור, ונוח להם לקלוט ניגון תיבת זמרה מלקלוט ניגון מפטיר, והם מקיימים "ויבעט"

מפליהם - מפל - פסולת,
דבר שאדם זורק ומפיל. על פי
עמוס ח', ו.

שנאמר בישורון: בועטים הם ברבותיהם שהעמידו עליהם הוריהם ללמדם לימוד זה שהוא קשה להם כספחת. כתליין אבי בעיניהם, תליין אכורי שבא להוציאם מעולמם שהם רואים ברחוב ולקפח הנאתם בתעלוליהם והילוליהם, ואם שלא כיוונו שעת בואו ולא היה סיפק בידם להתחבא ממנו – כעולים לגרדום הם עולים לבתיהם לעינויי חצי שעה של לימוד המזומנים להם מידו. נענים הם לאבי על כורחם, מאימת דין אבותיהם, אך לבסוף מקבלים עליהם למפרע דין אבותיהם ומשלמים לו עינויים כפולים ומכופלים תחת עינויו.

סובב סובב הולך אבי, מחזר על הבתים ומוכר תורתו עם מרירתו לשיעורים במחיר פרוטות. בתי לקוחותיו שמזדקקים לממכר תורתו לא כולם סמוכים זה לזה, מהם מרוחקים מרחק רב, והוא מגמא מרחק זה בהליכה שחציה ריצה: חס הוא על פרוטותיו שבנפשו הביאן מלהוציאן על נסיעה בקרון הרחוב. עם אשמורת תיכונה של לילה הוא עושה דרכו הביתה ברגל, סוחב את רגליו המיוגעות וגופו המדוכא, כשבשרו ונפשו כאובים עליו. בתשובתו הוא מתפלל תפילת ערבית, ותפילתו בלחישת עגומה, והיא נטרפת מפעם לפעם בגניחה: 'אי אבי שבשמים!' ועם גמר תפילתו הוא מסב לסעודת ערבית נאכלת ללא תיאבון – עבודת פרך של יום ואשמורה ראשונה של לילה פירכה רעבוננו ותאבוננו. וכלות צדדית לו שהוא אומר להיבנות ממנה: מעט הכסף שעולה בידו לחשוך מיגיעו על ידי צמצום הוצאות מחייתו עד כדי מיעוט צרכים הכרחיים הוא משקיע בכרטיסי ספינה שהוא מוכרם בתשלומים לשיעורים למהגרים עניים לשם הסעת בני ביתם מאירופה לאמריקה, ומשסעד ובירך הוא מוציא פנקסו הקטן ומתחיל מחשב חשבונותיה של רוכלות צדדית זו. מחשב וגונח: זה רוצה לפרוע ואינו יכול, וזה יכול לפרוע ואינו רוצה, הצד השווה שבהם שאלו ואלו אינם פורעים, וחשבונותיו מסוכמים בסך הכול עגום: יצא שכרו בהפסדו!

ועוד רוכלות צדדית לו שהוא נפנה לה חודש בשנה, בין פורים לפסח: ממכר צורכי פסח בתשלומים לשיעורים. משמגיעה עונתה של רוכלות זו הוא מכתת רגליו מבוקר עד קרוב לחצות הלילה, הולך משכונה לשכונה ומרחוב לרחוב ומחזר על לקוחות. מפרוס הפסח עד ערבו, סמוך לחשכה, הוא נהפך לחמור גרם, טוען חבילות של מצה וכדי יין ובקבוקי יין-שרף וכיוצא באלו צורכי פסח ונושאם אל בתי לקוחותיו. עם ליל התקדש החג, כשהוא מסב על כיסא ההיסב ונוהג מלכות בעצמו, כדרך שנוהג כל אדם מישראל שזוכה למלכות בליל שימורים – מלך דווי וסחוף: רגליו צבות, גבו פרוק, מדקרת סכינים

בפרקי עצמותיו, ושרירי בשרו מתכווצים מתוך זעזועי כאב עד לפקוע. מסלסל הוא קולו באמירת ההגדה, מצהילו ומרנינו על יציאה זו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה שנתקיימה הלילה גם בו כביוצאי מצרים, ואולם משמגיע לפסוק 'את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך' עיניו מתדמעות וקולו מתגנח: מבשרו יחזה ומנפשו יחוש עבודת פרך זו שעבדו באבותינו במצרים. הוא עצמו פירוש מוחשי לה. לאחר חג הפסח הוא מוציא לילה לילה פנקסו הקטן ומחשב חשבונותיה של רוכלות צדדית זו שנוספו בו, וגם סך הכול שלה דומה לראשונה.

ראיתי בעמלו עמל לא-אנוש וכצער פרנסתו ולבי דואב ומצר עלי וקורא תגר על עצמי, שבמקום ליתן צווארי בעולו הקשה אני נתלה על צוארו כריחיים. כל אימת שאני מסב ללחום בלחמו, לחם עצבים, טעם חלבו ודמו אני טועם בו והוא יורד חדרי בטני כגחלי רתמים. כחוטא ופושע אני בעיניי שאני מזדקק ליגיעו הזעום.

משגמרתי להתמיד בלימודי עד שאצא להוראה ראיתי חובה לעצמי לפטור את אבי ממזונותיי במשך שנות לימודי, וחזירתי לשיבה הסלוצקאית שנתתי דעתי לה נראית לי רצויה לא רק מפאת התורה אלא גם מפאת הקמח שבה – התמיכה שתפריש לי, כלשאר תלמידים עניים מבני ערים אחרות, ותפקיע זיקת מזונותי מידי אבי.

עד שאני שוקל בדעתי חזירתי לשיבה הסלוצקאית בא הרידב"ז והמריץ הכרעתה לחיוב. שמועה שמע הרידב"ז בסלוצק כי אחינו בני ישראל שגלו לאמריקה, אף על פי שלא גלתה שכינה עמהם נתבעים הם ונותנים לא רק לעגל אך גם למשכן, ונמלך בדעתו להפליג אליהם ולתבעם למשכנו הוא – התלמוד הירושלמי עם שני פירושו 'פירוש הרידב"ז' ו'תוספות הרי"ד' שהתחיל בהדפסתו ולא גמר מחוסר אמצעים. סמוך לביאתו לאמריקה פקד את בוסטון שנחשבה לעיר ואם בישראל שבתפוצות אמריקה. ביאתו של גאון מפורסם זה לבוסטון עשתה רושם. רבנים, חשובי עדה וטובי עיר, מבוסטון ומערים ועיירות סמוכות לה, יצאו אל בית הגתיבות להקביל פניו וליווה לווייה של כבוד בכרכרות וצבים לבית שהקצו לו במשך ימי התארחותו בבוסטון. בית זה נעשה תלפיות שכל פני שלומי אמוני ישראל פונים אליו, ויומם ולילה הוא הומה מרוב אורחים שבאו להתחמם כנגד אורו של מאור גולה זה השוכן כבוד בתוכו. זחה דעתם של יהודי בוסטון שזכו לארח בעירם את הגאון הסלוצקאי, לא כל שכן הסלוצקאיים שבהם, שסלוצק יחסם ועליה גאווהם ובגללה זרתם כפופה תמיד: קרניים לקחו לסלוצקאיותם מקרני אורו של רבם הסלוצקאי, והם הראשונים

רידב"ז – ר' יעקב דוד בן זאב, הוא ר' יעקב דוד וילובסקי, רבה הנודע של סלוצק בסוף המאה הי"ט.

במקבלי פניו בבית הנתיבות ובמסובים בתוך ביתו. גם אני סלוצקאי בסלוצקאיים אלו, וקרבה יתרה לי לרידב"ז, שכן תלמיד הייתי בישיבתו והוא מכירני משחרות נעוריי; ואף על פי כן נמנעתי מלהקביל פניו, אם בבית הנתיבות ואם בתוך ביתו שנתארח בו, מחמת ביישנות טבועה בי מטבעי שנצטרפה לה גם בושה: פרשתי מישיבתו מבלי להימלך עמו תחילה ויצאתי מסלוצק מבלי להיפטר ממנו בברכה, ובושתי להיראות לפניו בקלקלתי. בשבת של אותו שבוע שבא לבוסטון דרש באחד מגדולי בתי כנסיותיה שהיה מלא מפה לפה, ואני ואבי בתוך קהל שומעי דרשתו. כשהוא עומד על הבימה ודורש הופנו עינינו אל מקום מושבי, ומארשת ההפתעה שבהצצתן ניכר היה שהפלני מבין הקהל והכירני. לאחר הדרשה נזדרזו וניגש אלי והאחיז אצבעותיו בלחי בצביטה שהייתה גולת הכותרת לכל צביטותיו שכיבדני בהן מעודי, ותוך כדי צביטה מאהבה הוא זורק בי מרה: "מה לך ומי לך פה, שקץ משוקץ! אוי לך שפרשת בישיבתי והגלית עצמך ממקום תורה לארץ משכלת לומדיה ואיבדת עולמך! התחייבת בנפשך, שקץ משוקץ! חזור בך, חזור לאכסניה של תורה! גוזרני עליך שתחזור עמי לסלוצק!"

1

סלוצקאי שיצא לאמריקה וחזר מחזרים אחריו בני עירו ותובעים ממנו לספר להם הגדולות והנצורות שראה וששמע באמריקה - אותה אמריקה שהיא דומה עליהם כארץ פלאות מעבר לסמבטיון. זחה דעתו שבני עירו, לרבות חשובים שבהם, יושבים לפניו כתלמידים לפני רבם ומייחלים לדברו כלדבר האורים, והוא מספר עמהם בלשון ממללת רמות, מתובלת במלים משונות, מעין אותן המלים הלועזיות שבפירוש רש"י, אגב הבלטת מלבושיו המקוצרים והמהודקים, מגבעתו הנוקשה והמעוגלה; נעליו רחבות החוטם ושרוכות השרוכים ושרשרתו, זהב טהור, המשתרשרת על גבי חזייתו - חזו: אלו הם אחד משישים מטוב אמריקה! אותה שעה סלוצקאיותם של שומעי דברו מתגנה ומתבטלת בפני אמריקאיותו, ומעיהם מתרתחים והומים: אי, אמריקה, אמריקה!

משהחלטתי לחזור לישיבה הסלוצקאית הוריתי היתר לעצמי להפסיק ממשנתי ולסייר את בוסטון, עובר לפרישתי ממנה, כדי להצטייד במראותיה שיהיו לי שבר להשביר בחזירתי לסלוצק לקרוביי, מכריי וחבריי שוודאי יחזרו אחריי ויבקשו להשמיעם מפלאות "אמריקה שלישית" זו, כפי שניקבה בוסטון בפי הסלוצקאיים. בעצם לא ראיתיה ראייה ממש: מהלכות היו רגליי ברחובותיה ועיניי משוטטות אותה

שעה בסלוצק, שבעוצמת כיסופיי העליתיה לפניי בחזון ושיוויתיה לנגדי תמיד, וסלוצק אסטראלית זו שהשריתי עליי בתוך בוסטון ערפלה עליה בזיווה.

סילקתי מלפניי את סלוצק האסטראלית ונתתי דעתי לראות את בוסטון המוחשית. משהצצתי בה בלי חציצה נתגלתה אליי גילוי חדש, ראשוני, ואני מותמה ומופתע: הזאת בוסטון שנקלתה בעיניי והקילותי ראש בה? גינוני יופי וכן שלא ראיתי בה קודם לכן אני רואה בה עתה והיא לוקחת את לבי. מתשוטט אני בשכונות המעלה שבה, נאות משכנות נכבדיה רמי היחש, ותיקי בני גזעה שומרי משמרת קדמוניה, ועיניי לא תשבענה מראות. נוי אצילי, צנוע באצילותו, לבנייניהן עתיקי הגזרה שנתאחזו ונתדבקו זה בזה והם מתייצבים חוצץ לאורך הרחוב, תריס בפני רשות הרבים שלא תסיג גבולם ולא תציץ הצצה המונית בתפארת העתיקות הגנוזה בתוך רשות היחיד שבהם. שלוות השקט ברחובותיהן, ושאון הכרך הנשאן לתוכן כאילו נסתגן ונתעדרן והוא נשמע בדופק חיים, מתדפק בתוך שלוותן ומפעימה פעימה ריתמית. נוי אצילי לשכונות מעלה אלו שבה, ונוי טבעי לפרבריה שאני מפליג לתוכם. הימים ימי האביב, אביב זה שהוד והדר יתרים לו כשהוא מאביב בנוף 'אנגליה החדשה' זה שהם מתערים בו. בתי קרשים ורעפים צבועים למשעי ובתי גזית ולבנה משוכללי בנייה, ענודי שיחי קיסוס שמטפסים ועולים עד לכרכובי גגותיהם, שוכנים כבוד בצללי אילנות רחבי צמרת, מוריקים בירקרק ראשית אבם ומתאוושים אוושה רונית למשב רוח צח. אין בית נדחק לתוך רשות חברו: רווח בין בית לבית ובין בית למדרכה שבצדי הרחוב, והוא רפוד רפידת ניצני דשא רעננים, ראשית גז האביב, ונטוע, פה ושם, שיחי לילך מפקיעים פקעים כחלחלים-לבנבנים, מקטירים ראשית קטורת נרדם. ציצים ופרחים, זריזים מקדימים להיענות לקריאת האביב, מבצבצים מתוך העפר התחוח שבצדי הבתים, מפתחים מסגרות גביעיהם המגוונים, סופגים לתיאבון זהרורי החמה התמימים והריחנים ומתמסרים ללטיפת הרוח הפוחז אגב נענועי ראש שסבר חן-חן להם. להקות ציפורים, גולות ששבו מנוף גלותו בקצווי הנגב, מדלגות על הגגות ומקפצות על האילנות, מסלסלות קולותיהן ומנעימות זמירות בציצה ובחדווה: מה טובו משכנותייך, בוסטון!

לפנות ערב אני עושה את דרכי אל חוף נהר צ'ארלס ובורר לי ספסל בודד בפינה בדלה לשם ייחוד עם נוף מוצנע זה שכולו יופי ונועם ושלווה, כפולים ומכופלים בשעת בין ערביים בזיו השקיעה הנאצל

עליו עשר ידות. מעבר הנהר כותרת של בתי לבנים שחזיתם מתבלטת בליטות מעוגלות, יוצאות דופן, צובאים על חופו לאורכו המלוכסן וצופים במצולתו. תולע השקיעה מתהבהב על גבי אדמומית לבניהם בלהט חרישי. שמשותיהם זוהר להן ויראה להן! נפתח שער שמים במערב ועולם גנוז הציץ בעדו ושיקף בתוך שמשות אלו נבואת דמותו הנאצלה והיא מתקרנת בתוכן, נוראה הוד ואיומת זיו, מתגוונת בכליל גוונים ובני-גונים, תערובת צבעי קשתות, שברירי אור פלאי זה שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון ועמד וגנזו. צופים הבתים בראי מצולת הנהר, סוכים בבואת דמותו של עולם גנוז זה. סוכים גם גלי הנהר בבואה פליאה זו שבתוך שמשות הבתים המשוקפות בראי מצולתם, והם מתעטפים שיראי זהורית, מלבושי כבוד, ונוהרים בסך יחד עם עיבי תרשיש אלו שמלמעלם, אל קצווי המערב, לחזות בעצם דמותו של עולם גנוז זה בטרם תשקע ותיעלם. סירת מפרש שטה מעדנות בלב הנהר ומתוכה עולה מנגינת מנדולינה ערבה – מנגינת פרידה לשכינת התפארת שנגלתה מתוך אותו עולם גנוז, ומפרש הספינה מתנפנף לעומתה בניפנוף של ברכת שלום.

יושב אני על הספסל ומהנה עצמי בחמדת יפה נוף זה והנה צץ לנגד עיני מתוך אפלולית הנשף נוף אחר, הרחק הרחק מעבר לים: סלוצק כמות שהיא, בשכונותיהם ובמשכנותיהם של העניים שבה הידועים, אי, ידועים לי, בן עניים שגדל בהם. מבואות וסמטות מרופשים ומעופשים. בתים רועים, שקועים עד לחלונותיהם באדמה ושעונים על משען ומשענה, כחיגרים על קביים. מבפנים כתלים נאלחים ונמלחים בעשן, דולפים מעובש ומעוצב. תנור מפוחם רבוץ בירכתי הבית, אש קודחה בלועו בנהימה רוטנת, פולטת עשן וגידים, ומראהו כמראה מפלצת זוממת לשרוף בהבל פיה הבית על יושביו. תקרה מפויחה כפויחה – כְּשֵׁל כוחה להיות תלויה על בלימה והיא עומדת לצנוח אך משען קורות מעכב בידה וגוזר עליה: על כורחך את תלויה ועומדת! עכביש ארך כרעיים אורג בפינה רשת קורים אפורה ובתוכה מפרכסים זבובים שניצודו, מזמזמים זמזום רוגזני, נהימת תחנונים, נאקת חיים מקופדים מתוך חבלי גסיסה ממושכים.

אני נרתע ממקומי כעקוץ עקרב, חוכך עיני כמתאמץ למחות קורי חלום רע – ולשווא! – בבהירות אכזרייה נראית לי סלוצק שהעלה לפני דמיוני. מחזה רודף מחזה. הנה מגרש שוקה – עמק יהושפט זה שבו נידונים יום יום המוני חלכאים נדכאים על חטא שחטאו בתאוות חיים, יהודים דוויים וסחופים, נעווי פנים. קמוטי מצח ופרועי זקן,

אצים רצים, מבוהלים ומבולבלים, רופסים בבוץ ובגללים, נדחקים לבין עגלות איכרים לישא וליתן עם בעליהן, במקח ובממכר או בחליפיים, מתדיינים ומתנצחים, נזפים ברוגז ומרצים ברחמים ומפייסים בתחנונים. ומתוך קדרות עיניהם מתנצנצים נצנצי עיני חיות רעבות שוחרות טרף. בלב השוק יהודיות עטופות סודרים דהוהים ומהוהים, שפניהן מצהיבות כגוויל נושן ושפתיהן מכחילות בכחול אפרורי, יושבות על ערמות של בולבוסים ותפוחים רקובים ושאר ירקות מעופרים ומאובקים, משמיעות על סחורתן לבוא וליהנות מטובה. לצדן עלמות שפליטת אבן מבצבצת מפרע שערן וחיוורון לחיהן ואפר עיניהן עומדות ליד תיבותיהן המלאות פניני זגוגית, מסרקאות של שן, מראות ועירות, סרטי צבעונים ושאר מיני סדקית, ומפליגות בשבח סחורתן באזני האיפרות העוברות ושבות. בפאתי השוק שורות של חנויות ולפתחיהן שוליות משרתים ומשרתות מחזיקים באיברים, מושכים אותם, אלו לכאן ואלו לכאן, אגב שידולים ופיתויים, משוסעים בקללות ונאצות שהם ממטירים אלו על אלו.

מתבונן אני בסלוצק זו, כמות שהיא, בלי כחל ובלו שרק ובלו פרכוס, וצמרמורת עוברת בבשרי: אללי, אל גיא צלמוות זה אני אומר לחזור!

ז

מתקין אני את עצמי לחזירתי לסלוצק. אך דוחה וחוזר ודוחה יום נסיעתי. ומשלה את נפשי כי לא חרטה היא. בינתיים משמש ובא החג האמריקני הנקרא 'יום-הזיכרון'. מפי העיתונים היהודיים נתפרש לי משמעו של חג אמריקני זה ולקח את לבי בעלילת שחרור העבדים שגרמה לו. ויותר מזה באישיותו של לינקולן שהוא עצמו עילה לאותה עלילה. לינקולן זה שהעיתונים היהודיים פרסמו את דמות דיוקנו ותולדות ימי חייו – שמו היהודי אברהם וקלסתר פניו עטורי הזקן עם סבר הצער היהודי הטבוע בו שיוו לו בעיני דמות חוזה ישראלי מני קדם שהקימה ההשגחה לאמריקנים מקרבם בטופס אמריקני כדי שיגול מעליהם חרפת העבדות שהיו שקועים בה. רחש לבי רחשי רוממות לחג מרומם זה, ומשהגיע בוקרו נזדרזתי לילך אל 'גן-קומונס' שעל יד הקפיטוליום לראות בטקס העומד להיערך שם לכבודו.

העונה עונת שלהי אביב. האילנות שבגן – בוקיצות ותרוזות ואורנים – זהרורית מופזה של חג שרויה על צמרותיהם האביביות והן מתעלעלות מתוך רשרוש ריבוני ללטיפת רוח הבוקר. אילנות אלו, תערובת גזעים ובני ארצות שונות, חג אזרחי אדם אלו המתחלפים ביניהם – תערובת

גזעים ובני ארצות שונות כמותם – הוא גם הגם: דשנים ורעננים הם מתערים באדמת אמריקה זה אצל זה, כאזרח כגר שבהם, ושלוש ביניהם, אין אחד דוחק רגלי חברו. ונלויים הם לאזרחי אדם חוגגים אלו להדר את זכר גיבוריה של ארץ ברוכה זו שנאחזו בתוכה. כיפת הקפיטוליום הנשקפת על פני הגן זיהוב ריקועי פחיה מבהיק. ובעין שרביט חסד משתרבת מתוכה לאזרחים ולגרים הקרואים והבלתי קרואים לחג זה. בלב הגן, על גבי תל, מיתמרת אנדרטה, מצבת פאר לגיבורי בוסטון שמתו בעד ארצם, צלם חייל מזה וצלם ספן מזה, ומלמעלה דמות עלמה מחזיקה בידה דגל, סמל לאמריקה הצעירה הנושאת נס דרוור לגזעים ולאומים שבאו לחסות בצלה. פאר וכבוד יתרים לאנדרטה זו בבוקר 'יום-הזיכרון': היא התלפיות שאליה נוהרות פלוגות צבא עם מצביאייהן לשם הידור הגיבורים, מגיני ארץ נעלה.

הנה באה בסך פלוגת חיילים חמושים ומתיצבת על יד האנדרטה, ערוכה במשמר כבוד. מתבונן אני בפניהם ומעלה על לבי זכר גדוד צבא שעבר בסלוצק ושמועה נתפשטה שעתיד הוא לפרוע פרעות ביהודיה. התבוננתי בפניהם של חיילי אותו גדוד כשעברו ברחוב מגורי וקיל ורעדה אחזוני: כמה גסים ופרועים היו, כמה אימה הטילו בחזותם! כל אותם הימים שעשו חנייה בסלוצק אימת מוות הייתה על יהודיה. כמה זהירים היו שלא ליתן עילה להם להשתסות בהם, וכמה שאפו רוח לרווחה כשנפטרו מהם לבסוף – ברכת הגומל בירכו על הנס שנעשה להם וניצלו מסכנת פרעות! לא כאותם החיילים חיילים אלו. סבר פנים יפות להם, והמתח שבפניהם, מתח של משמעת, אין מוראו על רואיו: ארשת חוסן לו. כאומרים: אל תיראו ואל תערצו, על משמרתנו אנו עומדים להגן עליכם ולשמרכם מכל רע!

שני חיילים מניחים על גבי האנדרטה זר של פרחים לקול ירייה של כבוד. והמחצצר משמיע קול תקיעה כשכל חיילי הפלוגה עומדים עמידה של יראת כבוד ודוגלים את נשקם. קול התקיעה ראשיתו שברים, נכאים, קינה על חיים שנגדעו בלא-עת בשדה הקרב ובמותם הנחילו לדורות הבאים חירות ושוויון; ואחריתו תרועה, צהלה כבושה – צהלת עם היודע להילחם על חירותו.

פורש אני מתוך 'גן-קומונס' ועושה דרכי אל 'גן-הקהל' שלעברו. מתהלך אני בשבילי גן חמד זה ועיניי שותות בצמא היופי הנאצל הנסוך עליי. פינת קסם זו אחת ואין שנית לה בעולם, מעין תבנית גן עדן בועיר אנפין מוצגה לראווה לבני אדם, זכר לגן עדן שגורש ממנו אביהם. ערוגות מעוגלות ומרובעות מיתללות על גבי משטח הדשא

הרענן ובהן שתיילי פרחים מופלאים. את שבילי הגן, מזה ומזה, עוטרים בוקיצות פושטות סרעפותיהן, לבנים זוקפים ענפיהם כדמות לולבים, דלבים שצבע עליהם חכליל כהה ומיני לילך מלביני ניצה. בלב הגן, בין חופים רפודים חול צהבהב ומוכתרים צפצפות וערבות, בריכה נאה. דוברות, שלאחוריהן דמות ברבורים לבנים פורשי כנפיים, חוצות את הבריכה ומשימות על גביהן שיירות לשיט של עונג. לצדיהן ולאחוריהן שטות חבורות של ברזות בקול קרקור וגרגור וטפחות גף ומטבילות מעת לעת ראשן ורובן בתוך מימי הבריכה הצלולים. סיעות תורים ובני יונה שנוצותיהן מזדהרות באור מתגודדות על הכרים הדשואים כשהן הומות ומהמות אחרי גרעיני הקליות והבטנים שזורקים להן הטיילים להנאותן הנאת יום טוב.

מתהלך אני בשבילי הגן ומסתכל בטייליו, במאור פניהם החגיגי ובסבר השלווה והבטחה והרחבת הדעת השרוי בהם, ובלבי מתרונן פסוק ממזמור דוד בן ישי: "אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צֹחֶה בְּרַחֲבֵינוּ – אֲשֶׁרִי הָעַם שִׁכְּחָה לוֹ!"

מתרונן בלבי פסוק זה, ועיניי זולגות דמעות. דמעות פרידה הן. לא פרידה מאמריקה, אך מסלוצק. ידעתי אותה שעה כי סלוצק ניסעה ממני לצמיתות. לעולם לא אשוב עוד אליה. לעולם!